

เป็น อยู่ คือ : พญานูใหญ่ พญานาค พญาลวง และพญามังกร

โสริทย์ บำรุงศักดิ์*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาคำอธิบายว่าสัตว์ทั้งสี่คือ พญานูใหญ่ พญานาค พญาลวง และพญามังกร เป็นอะไร อยู่อย่างไร และคืออะไร ด้วยวิธีการศึกษาด้านภูมิศาสตร์ ด้านมานุษยวิทยา ด้านศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อการบูชาหรือพญานาค บริบทแนวคิดเกี่ยวกับพญานาคในพระพุทธศาสนา การตีความ และการอธิบายเชิงปรัชญา ผลการศึกษาได้คำตอบว่าสัตว์ทั้งสี่เป็นธาตุที่ทรงสถานะของตนอยู่เอง **เป็น อยู่ คือ** ของสัตว์ทั้งสี่ได้แก่ **ดิน น้ำ ลม ไฟ** ที่เป็นอยู่คือโดยธรรมชาติของมัน เป็นอยู่คือตามเหตุธรรมดา ไม่มีใครสร้าง ไม่มีตัวตนที่แท้จริง สิ่งที่ปรากฏเป็นเพียงมายา และหาชีวิตมิได้ แต่สิ่งที่ปรากฏเป็นเพียงจินตนาการและการจำได้หมายรู้ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน และสรุปได้ว่า แผ่นดินเป็นถิ่นที่อยู่ของพญานูใหญ่ แผ่นน้ำเป็นถิ่นที่อยู่ของพญานาค แผ่นอากาศเป็นถิ่นที่อยู่ของพญาลวง และแผ่นฟ้าเป็นถิ่นที่อยู่ของพญามังกร

คำสำคัญ : พญานูใหญ่, พญานาค, พญาลวง, พญามังกร

* ปธ. ๗, พม., พ.บ. (ปรัชญา) พธ.ด. (พุทธศาสนา) มจร., M.A. (Buddhist Studies) Magadh University
รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วิทยาเขตขอนแก่น)

Legendary Serpents and Buddhist Existence : Phya Ngu-Yai, Phya Nag, Phya Luang, Phya Mang-Kon

Abstract

The main objective of this paper is to address questions on the existence and the nature of the four major types of legendary serpents, namely: *Phya Ngu-Yai* (The Great Serpent), *Phya Nag* (The Great Naga), *Phya Luang* (The mixed form of dragon and the Great Naga), and *Phya Mang-Korn* (The Great Dragon). The questions are explored with references to geographical studies, anthropological studies, religious studies, analysis of beliefs and worships in connection with legendary serpents, contexts of Buddhist beliefs in the Great Naga, and their relevant interpretations and philosophical explanations. The findings are that these four major types of legendary serpents indicate a pedagogical expression of the Four Great Elements of Earth, Water, Air, and Fire, which constitute what we call the universe. These four major types of legendary serpents are illusory forms of the world in our ancestors' ever-changing imagination. The four great serpents are articulations of earth, water, air, fire whose existence merely reflects the uncreated, non-self and impermanence of all things in nature. This paper concludes that Earth is the domain of *Phya Ngu-Yai*, Water is the land of *Phya Nag*, Air is the kingdom of *Phya Luang*, and the Sky is the home of *Phya Mang-Korn*.

Key Words : Phya Ngu-Yai, Phya Nag, Phya Luang, Phya Mang-Korn

๑. จุดเริ่มของเรื่องเล่า

จากเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมาว่าพญานาคสามารถพ่นน้ำ ซึ่งน้ำมีคุณสมบัติเย็น ไหลเรื่อยๆ ไหลเอื่อยๆ หรือเฉอะแฉะ เมื่อใครมีความเชื่อในพญานาค คนนั้นจะมีลักษณะเย็นๆ เรื่อยๆ หรือเฉื่อยแฉะตามความเชื่อที่เขาเชื่อนั้น หากนำมาอธิบายในเชิงปรัชญาเป็นเหตุให้พิจารณาได้ว่า คนที่เชื่อในความมีอยู่ (existing) ของพญานาคจะมีลักษณะนิสัยไม่กระตือรือร้น ไม่กระฉับกระเฉง ไม่ปราดเปรียวว่องไว ไม่ขยัน ไม่เป็นนักต่อสู้ชีวิต ไม่เร่งรัดตัวเอง อะไรก็ได้ที่ทำให้ชีวิตเป็นไปแบบสบายๆ ซึ่งสังเกตได้จากคนที่อาศัยอยู่สองฝั่งโขงมีไทย ลาว เขมร เป็นต้น ตลอดทั้งไทลื้อสิบสองพันนาในประเทศจีนด้วย ต่างมีคุณลักษณะมีพฤติกรรม และการกระทำที่เป็นไปตามคุณสมบัติภายในของพญานาคเป็นส่วนใหญ่ ส่วนอีกหนึ่งเรื่องเล่าคือพญามังกรพ่นไฟ ซึ่งไฟมีคุณสมบัติร้อน ลูกไฟลงอยู่เสมอเมื่อใครมีความเชื่อในพญามังกร คนนั้นจะมีลักษณะเป็นคนขยัน ประหยัด อดทน ล้ำ เอาจริงเอาจริง กระตือรือร้น ความกระฉับกระเฉง ซึ่งสังเกตได้จากประชาชนชาวจีนหรือคนชาติต่างๆ ที่มีเชื้อชาติเป็นจีนจะมีคุณสมบัติของพญามังกรเป็นส่วนใหญ่

การที่มีเรื่องเล่าในลักษณะนี้ก็เพราะมนุษย์มีความเชื่อในเรื่องธรรมชาติ โดยเห็นว่าธรรมชาติได้แสดงปรากฏการณ์ต่างๆ ออกมามีฝนตก พายุร้อน น้ำท่วม เป็นต้น ภัยพิบัติทั้งปวงล้วนมีสาเหตุมาจากอำนาจลึกลับ (mythic power) ที่มองไม่เห็น โดยสิ่งนั้นอาจถูกเรียกไปตามความเข้าใจของผู้คนแต่ละแห่งว่า เป็นผี (ghost) บ้าง เป็นเทพเจ้า (god) บ้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ในยุคแรกมีความกลัว^๑ และได้มีข้อสันนิษฐานว่าเป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจที่ทำให้เกิดผลอย่างใด

อย่างหนึ่งแก่ชีวิตของตนได้ ดังนั้นมนุษย์จึงได้สมมติเอาปรากฏการณ์ดังกล่าวให้เป็นสิ่งที่พึงหรือที่ียดเห็นยวจิตใจของตน^๒ โดยมนุษย์ในยุคนี้มุ่งอธิบายในเชิงสัญลักษณ์ (symbol) ว่าธรรมชาติเป็นที่สิงสถิตของบรรดา ‘สิ่งลึกลับ’ ที่เห็นว่ามีมนุษย์มีความเชื่อแบบธรรมชาตินิยม (naturalism) ผสมผสานกับความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (animism) คือมีความเชื่อว่าสรรพสิ่งมีวิญญาณครอง ที่ถือว่าเป็นรูปแบบของการนับถือศาสนาของมนุษย์ในยุคแรกๆ

บทความนี้ผู้เขียนมุ่งอธิบายสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดในเชิงสัญลักษณ์ว่า พญานาคและพญามังกรในฐานะเป็นสัตว์ควรเคารพน่าจะมาจากกรอบคิด ๒ ด้านคือ

๑. ด้านมานุษยวิทยาหมายถึงการที่มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับงูเนื่องจาก ๑) งูเป็นสัญลักษณ์แห่งพิษพญัธัญญาหาร ๒) งูเป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำ ๓) ความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์โดยที่งูมีลักษณะคล้ายกับอวัยวะเพศชาย ดังนั้น สัญลักษณ์ของงูจึงตีความที่แปลความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ หรือการให้กำเนิดเผ่าพันธุ์

๒. ด้านศาสนา หมายถึง กรอบแนวคิดด้านศาสนาที่มีความเห็นว่า ๑) งูเป็นเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดมนุษย์และสรรพสิ่ง ๒) เชื่อว่างูเป็นเทพเจ้าผู้มีฤทธิ์ที่ให้คุณโทษกับมนุษย์ได้ ๓) เชื่อว่างูคือสัตว์พิเศษที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองเทพเจ้า ๔) งูเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าผู้รักษาโรค (กิตติ วัฒนมาตย์, ๒๕๓๙: ๓๔)

ความข้างต้นช่วยชี้ให้เห็นว่า งูเป็นสัตว์ที่อยู่ในเนื้อหาทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับด้านความเชื่อของมนุษย์มา

^๑ พระพุทธศาสนาสอนว่า นอกจากความกลัวแล้วมนุษย์ยังเป็นผู้มีความต้องการชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ (ส.นิ. แปล) ๑๖/๖๓/๑๒๑)

^๒ เมื่อมนุษย์มีความกลัวเป็นธรรมชาติ ก็พากันเห็นสิ่งที่อยู่รอบตัวมีต้นไม้อันสูงใหญ่ สัตว์ บุคคล เป็นต้นว่าเป็นสิ่งที่พึงหรือที่ียดเห็นยวจิตใจของตน ดังปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า เมื่อมนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคาม ต่างถึงภูเขามาไม่ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ (ขุ.ธ. (แปล) ๒๕/๑๔๔-๑๔๖/๙๒); เสฐียร พันธรังสี (๒๕๒๑: ๑๐); สุชีพ ปุญญานุภาพ (๒๕๒๖: ๒๖)

เป็นระยะเวลายาวนาน โดยจะอยู่ทั้งในเนื้อหาของความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตการเพาะปลูก หรือไม่ก็เป็นเรื่องของศาสนาที่จะต้องลงมือประพฤติปฏิบัติอย่างมีอาจปฏิเสธได้ ดังนั้นจึงเป็นสัตว์ที่มนุษย์ให้ความเคารพตามระบบวัฒนธรรมทางด้านความเชื่อและศาสนาของมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒. ทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อการบูชาหรือพญานาค

การแสวงหาคำอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดความเชื่อเรื่องงูหรือพญานาค ในมิติความเชื่อเกี่ยวกับงูในฐานะสิ่งตามธรรมชาติที่เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งในจำนวนสัตว์เลื้อยคลาน นักวิชาการได้เสนอทฤษฎีสนับสนุนความสัมพันธ์ดังกล่าว ๒ ทฤษฎี คือ

๒.๑ ทฤษฎีการบูชาสัตว์ (animal worship) คำว่าการบูชาสัตว์ หมายถึงการให้ความเคารพสัตว์ในฐานะเป็น

๑) ร่างกายของเทพเจ้า

๒) เป็นเทพเจ้าที่ปรากฏตัวในรูปของสัตว์ โดยมีความเชื่อว่า

ก) มนุษย์มีความใกล้ชิดกับสัตว์ และเชื่อว่าสัตว์บางชนิดเป็นบรรพบุรุษของตน

ข) เห็นว่าสัตว์เป็นแหล่งพลังงานชีวิตของตนเอง และกลุ่มบุคคลในสังคมนั้นเชื่อว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงรูปเป็นสัตว์ หรืออาจกลายร่างเป็นมนุษย์ได้

ค) ความแปลกในเรื่องความมีอำนาจของสัตว์บางชนิดที่มีกำลังมากกว่ามนุษย์ และสามารถให้คุณให้โทษได้ เช่น งู เป็นต้น

ง) การมีความเชื่อว่าสัตว์บางชนิดอาจเป็นตัวแทนของเทพเจ้า

จ) มนุษย์เห็นว่าสัตว์กับตนเองแตกต่างกันเฉพาะร่างกายเท่านั้น แต่ความสามารถไม่แตกต่างกันเลย

ดังนั้น คนกับสัตว์จึงเป็นพี่น้องกัน คนตายไปแล้ววิญญาณอาจเกิดเป็นสัตว์ หรือเมื่อสัตว์ตายแล้วอาจเป็นคนได้เช่นกัน

ฉ) มนุษย์เห็นว่าสัตว์บางชนิดมีอำนาจบางอย่างลึกลงอยู่อาจทำร้ายตนเองและสังคมได้ (ธนู แก้วโอภาส, ๒๕๔๑: ๖)

๒.๒ ทฤษฎีการใช้สัญลักษณ์สัตว์ (totem) คำว่า totem เป็นคำภาษาอินเดียนแดงในสหรัฐอเมริกา หมายถึงสัญลักษณ์ทางวิญญาณที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์สัญลักษณ์ดังกล่าวคือสัตว์กับพืช^๓ โดย totem จะทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยที่มนุษย์เชื่อใน totem ว่าตนเองสืบเชื้อสายมาจากสัตว์ปศุสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งมักจะแสดงออกมาเป็นรูปร่างของสัตว์เดรัจฉานชนิดใดชนิดหนึ่ง และสัตว์ชนิดนั้นก็จะเป็น totem ของเผ่าคนนั้นคนในเผ่าจะนับถือและเคารพบูชา จึงไม่ทำร้ายสัตว์ชนิดดังกล่าว ทั้งที่สัตว์ totem ไม่ใช่เทพเจ้า ผู้นับถือจึงไม่เคารพและนับถือ totem อย่างเทพเจ้า แต่จะมีความสัมพันธ์อันดีกับ totem และมุ่งหวังจะได้รับอำนาจพิเศษจาก totem ด้วยการตั้งชื่อตาม เช่น ชาวอะบอริจินส์ในออสเตรเลียเชื่อว่าตนเองเป็นเชื้อสายจิงโจ้ จึงตั้งชื่อว่าจิงโจ้ หรือเชื่อว่าตนเป็นจิงโจ้ เป็นต้น (แสง จันทรงาม, ๒๕๔๓: ๒๒๖)

๓. ความหมาย

ในบทความนี้ผู้เขียนได้วางแนวทางสำหรับอธิบายความหมายของสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดไว้เป็นคู่ๆ ได้ ๒ คู่ คือ พญางูใหญ่กับพญานาคและพญาหลวงกับพญามังกร ซึ่งมีคำอธิบายในแต่ละคู่ดังนี้

^๓ คำว่า totem มาจากภาษาอินเดียนแดงเผ่า โอจิมาวา (Ojima) ซึ่งอยู่บริเวณทะเลสาบเกรตเลค (Great Lake) ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอเมริกา ดูรายละเอียดใน (ธนู แก้วโอภาส, ๒๕๔๑: ๓๙)

๓.๑ พญาญใหญ่กับพญานาค

ในเบื้องต้นผู้เขียนขอเริ่มที่คู่ของพญาญใหญ่กับพญานาค

พญาญใหญ่ หมายถึง สัตว์ที่มีลักษณะคล้ายงูมีกำลังมาก และรู้ได้ทางประสาทสัมผัส

ส่วน **นาค** หรือ **พญานาค** หมายถึง สัตว์ที่ทำหน้าที่ในการรักษาและคุ้มครองพระพุทธศาสนา รวมถึงสัตว์ที่สร้างแม่น้ำโขงและเมืองหรือชุมชนสำคัญในดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง สัตว์ทิพย์ที่เรียกว่านาคหรือพญานาคมีอยู่ในเมืองบาดาลใต้ลำแม่น้ำโขง หรือหนองน้ำหรือแหล่งน้ำที่สำคัญ เช่น หนองคำแสน หนองกระแสน หนองกกบึงโขงหลง คำชะโนด เป็นต้น (คำฟู พหลโยธิน, ๒๕๔๓: ๗๔)

อนึ่ง คำว่า นาค หากพิจารณาในแง่ของการตีความตามหลักวิชาการ จากกรอบความเชื่อของชาวชุมชนสองฝั่งโขง พบว่านาคถูกนำไปใช้ในหลายนัยได้แก่

๑) นาค หมายถึง กลุ่มคนลาวหรือคนในชุมชนสองฝั่งของหรือโขง ดังปรากฏในวรรณกรรมของชาวลาวว่า “คำว่า นาค คืออียัย ขอดบเต็มปากว่า ลาวนี้แหละที่เขาเรียกว่า ‘นาค’ นาคา นาโค ไว้ให้ถูกตามตรง นาค แปลว่า ช้าง คนเข้าใจสองอย่าง เป็นทั้งช้าง ทั้งงู พวกเขาฟังคั้นหว่า เวียงจันทน์สี่ล้นนาค พวกเขาว่าชินปากว่า ล้วนช้างรวมชาว” (ไมเคิล ไรท์, ๒๕๒๙: ๗๔-๗๕)

๒) นาค หมายถึง ภูมิหนอง (ตามโลกทัศน์ของคนลาว) ไมเคิล ไรท์ (๒๕๒๙: ๒๖-๓๐) กล่าวว่า นาคในความเชื่อของอินเดียโบราณคือ งูเห่า ในความเชื่อของเขมรคือ งูจงอาง แต่ในความเชื่อของคนสองฝั่งโขงคือ ภูมิหนอง แต่ไม่ว่าจะอะไรความเชื่อนี้ถือเป็นกรอบแนวคิดที่ให้คำตอบเกี่ยวกับอัตลักษณ์ด้านความเชื่อเรื่องพญานาคในชุมชนคนสองฝั่งโขงได้เป็นอย่างดี

๓) นาค หมายถึง ผู้หญิงและความศักดิ์สิทธิ์ (คำฟู พหลโยธิน, ๒๕๔๓: ๑๒๗) และ

๔) นาค หมายถึง เจ้าแห่งแผ่นดิน (ที่นา) และน้ำ พญานาคจึงเป็นเจ้าแห่งแผ่นดิน และเป็นเจ้าแห่งน้ำที่ต้องให้ความเคารพด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการบูชาพญานาคผู้เป็นเจ้าแห่งแผ่นดินและน้ำด้วย (พิเชษฐสายพันธ์, ๒๕๓๙: ๗๐-๗๓)

เพราะฉะนั้น คำว่า นาคหรือพญานาคตามนัยทางศาสนา หมายถึงงูใหญ่หรือสัตว์ทิพย์มีรูปร่างคล้ายงู แต่มีหงอนอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง และบริเวณใกล้แม่น้ำโขง ทั้งที่เป็นห้วย หนอง คลอง บึงต่างๆ และตามนัยทางวิชาการที่เกิดจากการตีความเชิงสัญลักษณ์ หมายถึงบรรพบุรุษของชุมชนสองฝั่งโขง หมายถึงเจ้าที่ เจ้าแผ่นดิน น้ำ และผู้หญิง

๓.๒ พญาलगกับพญามังกร

คำว่าलग หรือ นาค ตามภาษาลาวเก่าเรียก นาคหรือ งูใหญ่ว่า लग (บุญยง เกศเทศ, ๒๕๔๙: ๙-๑๖) คำว่าलग สันนิษฐานว่าเพี้ยนมาจากคำว่า เล้ง หรือ หลง ในภาษาจีนซึ่งแปลว่า มังกร लगเป็นการผสมจากสัตว์ ๒ ชนิดเข้าด้วยกันคือมังกรและงู (นาค) लगมี ๔ ขาอย่างมังกรมีปีกและมีเขา लगมักแหวกว่ายขึ้นไปบนเวหา เกี้ยวสอดต้นในหมู่เมฆ ด้วยอานุภาพของพญาलगจะทำให้ฟ้าแลบฟ้าร้อง เรียกลักษณะนี้ว่า พญาलगเล่นฟ้าหรือलगเล่นฟ้า ปรากฏการณ์लगเล่นฟ้านี้จะเห็นได้ชัดเจนตอนกลางคืน (Chiangmai-thailand.net/lanna_Mythology/long.html: ๕๖) ซึ่งมีความสอดคล้องกับวรรณกรรมอีสานเรื่องสินไซ (สังข์ศิลป์ชัย) ซึ่งเป็นวรรณกรรมเพชรน้ำเอกของสองฝั่งโขงส่วนนางนาคเรียกว่า นางलगและเรียก ช่อฟ้ารวมทั้งพญานาคบนหลังคาโบสถ์ว่า ตัวलग

“อย่างทีกล่าวไว้ในวรรณกรรม ‘สังข์ศิลป์ชัย’ ว่า ‘ก็เพื่อเทืองที่เห้านอนแนบนางलग นานไปเป็นลูกเนาในท้อง พอเมื่อสาครบ้านलगลิมเพศ เทืองหน่ายหน้าแหว่งซ้าสงหนิ นางควายคั้นเอาลูกทั้งฮวยของตองทิ้งท้อโยนยอให้ เทืองทวายอุ้มเอาเมื่อเมืองเก่า แม่บ่เลี้ยงบายถ่มหน้ายหนิ” ดูรายละเอียดใน ปรีชา พิณทอง (๒๕๓๒: ๖๖๒)

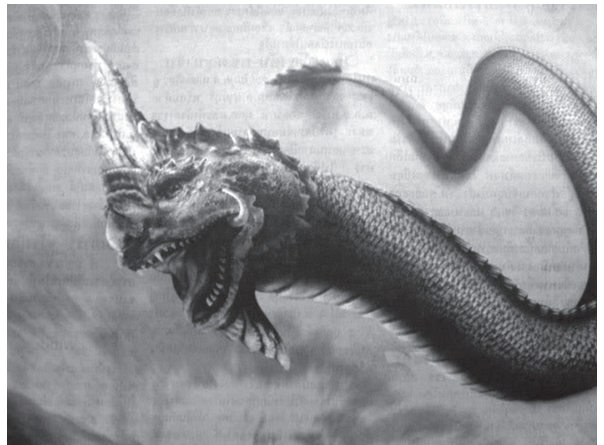
ส่วน**มังกร** หมายถึง ลัทธิจำพวกหนึ่ง มีรูปร่างคล้ายงู มีตีนมีเขา เรียกว่า มังกร อย่างว่า *ฝูงหมู่ปูปลา* *น้อยมังกรแกมขนาด* (ปรีชา พินทอง, ๒๕๓๒: ๖๖๒) หรือ ลัทธิในนิยายจีน รูปร่างคล้ายงู แต่มีตีน มีเขา (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒: ๘๕๐) จากที่กล่าวมาทำให้สรุปได้

ว่าทั้งลวงและมังกรต่างก็เป็นลัทธิจำพวกหนึ่งที่มีรูปร่างและลักษณะคล้ายกับงู (ใหญ่) และมีตีนมีเขากับงู

๔. วิเคราะห์บนฐานคิดความเป็น อยู่ คือ: ดิน น้ำ ลม ไฟ

พญางูใหญ่

พญานาค

พญาลวง

พญามังกร

อันที่จริงการกล่าวถึงพญานงใหญ่ พญานาค พญาลวง และพญามังกรว่า เป็นอะไร อยู่อย่างไร และหรือ คืออะไร ถือว่าเป็นเรื่องเล่าทางศาสนา (religious narrative) (ปรกรณ์ สิงห์สุริยา, ๒๕๔๐: ๑๓) เพราะสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดล้วนแต่เกี่ยวกับความคิดและความเชื่อที่อยู่ภายในใจคน ซึ่งเป็นสิ่งที่อธิบายได้ยากว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร อยู่อย่างไร และคืออะไร ความจริงที่ปรากฏคือเราสามารถกล่าวถึงสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดได้ด้วยคำพูด (word) หรือข้อความ (statement) เป็นสำคัญ หากปราศจากคำพูดหรือข้อความเสียแล้ว ยากที่จะเข้าใจได้ ถึงอย่างไรก็ตาม แต่ยังมีศาสตร์ที่พอจะอธิบายความมีความเป็นของสัตว์ ๔ ชนิดได้ ศาสตร์นั้นคือ ตรรกศาสตร์ ได้แก่ ศาสตร์ที่ว่าด้วยกฎแห่งการคิด (logic is the science of laws of thought) นั้นหมายความว่า เมื่อจะคิดเกี่ยวกับอะไร ในเบื้องต้นผู้คิดจะต้องวางกฎสำหรับการคิดเฉพาะเรื่องนั้นๆ ก่อน ในบรรดากฎแห่งการคิดในทางตรรกศาสตร์มีอยู่กฎหนึ่งซึ่งเป็นกฎในตอนต้นของกฎแห่งการคิด กฎที่ว่ำนั้นคือ นิमित (signs) หมายถึง เครื่องแสดงให้ทราบถึงอะไรบางสิ่งบางอย่างนอกเหนือจากตัวมันเอง หรือความประทับใจที่เกิดขึ้นทางประสาทสัมผัส และสามารถนำอะไรบางสิ่งบางอย่างนอกเหนือจากตัวมันเองมาสู่จิตใจหรือความรู้สึกนึกคิดได้ด้วย (จำนงค์ ทองประเสริฐ, ๒๕๔๐: ๒๔) ดังนั้น การปรากฏตัวของสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดทั้งบนดิน ในท้องน้ำ ในอากาศ และในท้องฟ้า จึงเป็นเครื่องแสดงให้ทราบอะไรบางสิ่งบางอย่างแห่งความมีอยู่และความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดนั้นได้อย่างลงตัว การที่คนแต่ละคนจะได้พบเห็นสัตว์ ๔ ชนิดในรูปลักษณะแบบใด ต่างก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในหรือเหตุปัจจัยของแต่ละคนที่จะคอยเกื้อหนุน

คำถามสำคัญคือเราสามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้กี่ช่องทาง ตอบว่าเรารู้สิ่งต่างๆ ได้ ๒ ช่องทาง ดังนี้

๑) ทางประสาทสัมผัส คือการได้เห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การได้สัมผัส และการได้สัมผัสถูกต้องแต่เป็น

การรับรู้ที่ไม่แน่นอน ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และสถานที่

๒) ทางพุทธิปัญญาหรือทางสมอง ช่วยให้รู้สิ่งต่างๆ ว่าคืออะไร ทราบความเป็นสภาวะที่เป็นสากล (universal) หรือความเป็นธรรมดา (common) ของสิ่งต่างๆ ซึ่งมีความแน่นอน คงที่ เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสถานที่แต่อย่างใด (ไสวฤทธิ์ บำรุงศักดิ์, ๒๕๔๖: ๑๗) และหากกล่าวถึงความ เป็นอะไร มีอยู่อย่างไร และคืออะไรของงูใหญ่ พญานาค ลวง และพญามังกรคงพออธิบายได้ด้วยช่องทางแห่งพุทธิปัญญาหรือสมองนี้เอง หรือหากจะกล่าวให้ครอบคลุมในเรื่องนี้จะต้องกล่าวถึงนิมิตตามประเพณี (traditional sign) ซึ่งรวมเอาเรื่องความเชื่อ วัฒนธรรม จารีต กิริยามารยาทด้วย ดังนั้นสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดจึงเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์แห่งความคิดความเชื่อของคน การที่สัตว์ทั้ง ๔ ชนิดยังคงมีพลังอำนาจอยู่กับความคิดความเชื่อของคน สาเหตุเพราะสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดเป็นนิมิตแห่งแบบ (formal sign) ที่แสดงอะไรสักอย่างนอกจากตัวมันเอง (สัตว์ ๔ ชนิด) ต่ออำนาจรู้ หรือเป็นแม่แบบอันเป็นนิมิตที่อยู่ใน *ภายใน* (innate) อำนาจรู้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีอำนาจรู้ (Knowing power) ที่มีอยู่ภายในของแต่ละคน (ไสวฤทธิ์ บำรุงศักดิ์, ๒๕๔๖: ๑๘)

ขอกลับไปสู่ประเด็นที่ว่า เป็น อยู่ คือ ของพญานงใหญ่ พญานาค พญาลวง และพญามังกรคืออะไร โดยที่ผู้เขียนเข้าใจว่า งูใหญ่ พญานาค ลวง และพญามังกรในที่นี้ก็คือ ธาตุสี่ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อเราพูดถึงสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดนั้น ก็เท่ากับว่า เรากำลังกล่าวถึงดิน น้ำ ลม ไฟ เพราะความจริงก็คือตัวเราเองประกอบขึ้นจากธาตุสี่ หากขาดธาตุใดธาตุหนึ่งเราไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ ธาตุมีความจำเป็นและสำคัญอย่างไรต่อมนุษย์ เราสามารถศึกษาจากความหมายของคำว่า ธาตุ ซึ่งคำว่า ธาตุ หมายถึงผู้ทรงไว้ ผู้ตั้งไว้ ผู้ดำรงอยู่ สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดา เป็นมูลเดิม (ป. หลงสมบุญ,

๒๕๔๐: ๓๖๖) สิ่งที่เป็นมูลเดิม เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ร่างกายเป็นปรกติอยู่ได้ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, ๒๕๑๕: ๒๑๒) สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่ เป็นอยู่เองตามธรรมชาติของเหตุปัจจัย ซึ่งประกอบด้วยปฐวีธาตุ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่เรียกสามัญว่า ธาตุแข็งแข็งหรือธาตุดิน อาโปธาตุ สภาวะเอิบอาบดูดซึมเรียกสามัญว่า ธาตุน้ำ วาโยธาตุ สภาวะที่ทำให้เคลื่อนไหวเรียกสามัญว่า ธาตุลม เตโชธาตุ สภาวะที่ทำให้ร้อนเรียกสามัญว่า ธาตุไฟ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๐: ๑๑๒) สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง คือ มีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุธรรมดา ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอดีต มิใช่สัตว์ มิใช่ชีวะ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๐: ๑๓๙)

ความหมายต่างๆ ตามนัยตามที่กล่าวมาข้างต้น ช่วยตอบโจทย์ที่ตั้งไว้ว่าแท้ที่จริงแล้วสัตว์ทั้งสี่ ได้แก่ พญางูใหญ่ พญานาค พญาหลวง และพญามังกร หมายถึง **สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง คือมีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุธรรมดา ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอดีต มิใช่สัตว์ มิใช่ชีวะ** เพราะฉะนั้น จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่จะกล่าวว่า สัตว์ทั้ง ๔ ชนิดเป็นสิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง แต่การทรงสภาวะของตัวมันเองเรามิอาจพบเห็นได้ เหตุเพราะสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดมีสภาพเป็นนามหรือเป็นเพียงนามที่ใช้เรียกสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งว่า พญางูใหญ่บ้าง พญานาคบ้าง พญาหลวงบ้าง และพญามังกรบ้าง ตามภาษาของคนที่เราเรียกกันในพื้นที่ของตนเอง และที่เรียกไม่เหมือนกันเพราะสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดมีอยู่โดยธรรมดา คือความเป็นธรรมดา (naturalness) ของสิ่งต่างๆ ขึ้นอยู่กับอวกาศ (space) และเวลา (time)^๔ หรือความเป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งสี่ได้แก่ เป็นสิ่งที่ไม่มีใครสร้าง ไม่ว่าพระเจ้าหรือสิ่งมีอำนาจลึกลับ

เพียงใดก็ตาม เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน สิ่งแท้จริงของสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดเป็นสิ่งที่มิใช่สัตว์และไม่ใช่อะไรที่มีชีวิตอีกด้วย

การที่เราพยายามค้นหาตัวตนของสัตว์ทั้ง ๔ ชนิด จึงเป็นสิ่งไม่ควร เพราะยิ่งแสวงหาก็กยิ่งจะไม่พบ เพราะสิ่งที่เราพยายามแสวงหาอันเป็นความจริงทางประสาทสัมผัส คือพยายามแสวงหาความจริงจากผัสสะ ตัวอย่างการแสวงหาความจริงทางตา เช่น การพยายามมองหาพญานาคที่ผั่งแม่น้ำโขง เป็นต้น จนทุกวันนี้ก็ยังไม่ใคร่บอกได้ว่าตัวตนของพญานาคที่แท้จริงเป็นอย่างไร สิบคนเห็นก็สิบตัวตนตามที่คนแต่ละคนได้พบเห็น หรือแม้แต่ผู้ใหญ่มีบางคนกล่าว (ในลักษณะมีประสบการณ์) ว่าลงไปแม่น้ำเหียบบหลังงูใหญ่แล้วเจ็บป่วยชนิดปางตาย โดยเข้าใจว่าสิ่งที่เหียบคือพญานาค จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงให้เห็นว่า เขาคนนั้นรับรู้ความเป็นหรือมีอยู่ของพญานาคผ่านทางผัสสะคือทางเท้า ซึ่งตรงกับการรับรู้ในช่องทางที่หนึ่งคือประสาทสัมผัส ส่วนการรู้และบอกเล่าอย่างเข้าใจตามนั้นเป็นส่วนที่เรียกว่าพุทธิปัญญาหรือทางสมอง เพราะการรู้ผ่านประสาทสัมผัสจะเป็นอย่างไร ความเป็น (สิ่งที่มิอยู่-being ของ) พญานาคก็ยังคงอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่อย่างใด

๖. บทสรุป

การพยายามแสวงหาคำตอบในเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ทั้งสี่คือ พญางูใหญ่ พญานาค พญาหลวง และพญามังกร บนฐานคิดที่ว่าสัตว์ทั้งสี่เป็นอะไร อยู่อย่างไร และหรือ/คืออะไร เพื่อตอบข้อสงสัยดังกล่าว ผู้เขียนได้ใช้กรอบแนวคิด ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านมานุษยวิทยาและด้านศาสนา นอกจากนี้ยังใช้ทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อการบูชาหรือพญานาค ๒ ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีการบูชาสัตว์และเคารพสัตว์ในฐานะเป็นร่างกายเทพเจ้า เป็นเทพเจ้าที่ปรากฏในรูปของสัตว์ และทฤษฎีการใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์ทางวิญญาณที่สัมพันธ์กับมนุษย์ บริบทแนวคิดเกี่ยวกับ

^๔ ความสรุปในตอนท้ายบทความได้แนวคิดจากงานเขียนของ สมภาร พรหมทา (ม.ป.ป.: ๑๔๔-๑๕๕) พยายามอธิบายความมีอยู่ของสัตว์ชนิดหนึ่งในวรรณคดีไทย คือ **ม้ามังกร** กับ **ม้าบิน**

พญานาคหรือนาคที่ปรากฏในพระพุทธรูปศาสนามีความหมาย ๒ นัยคือ ฐกับพญานาคที่มีภพภูมิเฉพาะ เป็นอมมนุษย์กึ่งเทพ กึ่งสัตว์ เป็นผู้ประเสริฐ ในพระพุทธรูปศาสนามีคำว่า **พุทธานาค** นาคคือผู้ตื่นแล้ว หมายถึงผู้ไม่ลำเอียงด้วยอคติทั้งปวง ผู้ไม่กลับมาสู่กิเลส ผู้ไม่ทำบาป เป็นต้น

ที่สำคัญบทความนี้ผู้เขียนมุ่งตอบคำถามว่ามนุษย์ส่วนใหญ่พยายามแสวงหาตัวตนที่ปรากฏจากภาพจากเรื่องเล่าหรือจากจินตนาการปรากฏออกมาเป็น พญานูใหญ่ พญานาค พญาลวง และพญามังกร เมื่อตีความหมาย

ให้เป็นรูปธรรม หมายถึง สภาวะที่มีความไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงไปตามกาล เวลา สถานที่ ขึ้นอยู่กับผัสสะและปัจจัยภายในของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญเป็นเหตุให้มนุษย์สัมผัสสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดผิดแผกแตกต่างกันไป สิ่งที่ไม่ปรากฏเป็นรูป (อรุปรธรรม) หมายถึงความมีอยู่ความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้ง ๔ ชนิดปรากฏอยู่ภายในจิต หรือปรากฏอยู่ในภายในอำนาจรู้ของคนแต่ละคนแล้ว แท้ที่จริงสัตว์ทั้ง ๔ ชนิด ก็คือ **ดิน น้ำ ลม ไฟ** ซึ่งก่อรูปร่างเป็นร่างกายของคนนั่นเอง

บรรณานุกรม

- กิตติ วัฒนมาตย์. ๒๕๓๙. **ลัทธิมั่งคั่งเครื่องรางของขลัง**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์. / Kitti Vadhanamat. 1996. **Sat Mongkhon Khruangrang Khongkhlang**. Bangkok: Sangsan Books.
- คำผุย พลลือชา. ๒๕๔๓. **ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำนาของลาว : กรณีศึกษาชาวบ้านสิฐานใต้ อ.เมืองหาดทรายทอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. / Khwamphuy Phollurxa. 2000. **The Belief in NAGA in Rice-Planting Process among Laotian Farmers : A Case Study at Ban Sithan Tay, Hatxaypong District, Vientiane Municipality, Lao People's Democratic Republic**. Master of Arts Thesis in Development Sociology, Graduate School, Khon Kaen University.
- จันทบุรีรัตนาก, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. ๒๕๑๓. **ปทานุกรมบาลี-ไทย อังกฤษ สันสกฤต**. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. / Chandaburinarnath, H.R.H. Prince Kittiyakara Krommapra. 1969. **Pali-Thai-English-Sanskrit Dictionary**. Bangkok: Mahamakutrajaavidyalaya.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. ๒๕๔๐. **ตรรกศาสตร์ : ศิลปะแห่งการนิยามความหมายและการให้เหตุผล**. กรุงเทพฯ: มหาลจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / Chamnong Thongprasert. 1997. **Logic: Art for Definition and Reasoning**. Bangkok: Mahachulalongkonrajavidyalaya.
- ธนู แก้วโสภาส. ๒๕๔๑. **ศาสนาโลก**. กรุงเทพฯ: สากลศึกษา. / Thanu Keaw-Obhas. 1998. **World's Religions**. Bangkok: Sakon Sueksa.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. ๒๕๔๐. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / Dhammapitaka (P.A. Payutto), Phra. 1997. **Photchananukrom Buddhasat Chabap Pramuan Sab**. Bangkok: Mahachulalongkonrajavidyalaya Press.
- _____. ๒๕๔๐. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / _____. 1997. **Photchananukrom Buddhasat Chabap Pramuan Dham**. Bangkok: Mahachulalongkonrajavidyalaya Press.
- บุญยง เกศเทศ. ๒๕๔๙. **ไทแควมของ**. กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์. / Bunyong Ketthet. 2006. **Tai Khaem Khong**. Bangkok: Lakpim.
- ป. หลงสมบุญ, พันตรี. ๒๕๔๐. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. กรุงเทพฯ: การศาสนา. / P. Longsomboon. 1997. **Pali-Thai Dictionary**. Bangkok: Kansasana.
- ปกรณ ลิงสุริยา. ๒๕๔๐. **ความจริงแห่งเรื่องเล่าทางศาสนา**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. / Pagom Singsuriya. **The Truth of Religious Narratives**. Ph.D. Thesis in Philosophy, Graduate School, Chulalongkorn University.

- ปรีชา พินทอง. ๒๕๓๒. **สารานุกรมภาษาไทย-อังกฤษ**. อุบลราชธานี: ศิริธรรม. / Preecha Phinthong. 1989. **Isan-Thai-English-Dictionary**. Ubonratthani: Sirtham.
- พิเชฐ สายพันธ์. ๒๕๓๙. **นาคาคติอีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. / Pichet Saypan. 1996. **Naga Cultural Symbol of Northeastern Thailand: A Study in Symbolism, Ritual and Social Process**. M.A. Thesis in Anthropology. Graduate School, Thammasat University.
- ไมเคิล ไรท์. ๒๕๒๙. **“ตันราชสกุลของนางนาคกับพรหมณโกณฑินยะ”**. วารสารศิลปวัฒนธรรม, ๑๖ (๓). / Michel Right. **“Ton Rajasakul khong Nangnakkap Brahm Kondinya”**. Art & Culture Magazine, 16 (7): 57-58.
- วีระวงศ์ (ติสสมหาเถระ), สมเด็จพระมหา. ๒๕๑๕. **พจนานุกรม ภาคอีสาน-ภาคกลาง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา. / Viravong (Tissamahathera), Somdet Pramaha. 1972. **Isan-Thai Dictionary**. Bangkok: Kansasana.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์. / The Royal Institute. 2003. **Phocananukrom Chabap Rajabandityasathan B.E. ๒๕๔๒**. Bangkok: Nanmee Books.
- สมภาร พรหมทา. มปป. **พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. / Somphan Phromtha. n.d.. **Buddhist Philosophy in Abhidhammapitaka**. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- เสฐียร พันธรังสี. ๒๕๒๑. **ศาสนาโบราณ**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / Sathian Phandharangsi. 1978. **Ancient Religions**. Bangkok: Mahachulalongkonrajavidyalaya.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. ๒๕๒๖. **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น. / Sucheep Punyanuphap. 1983. **History of Religion**. Bangkok: Ruamsan.
- แสง จันทร์งาม. ๒๕๔๓. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. / Saeng Chan-Ngam. 2000. **Sanasat**. Bangkok: Thaiwatdana Phanit.
- โสวิทย์ บำรุงศักดิ์. ๒๕๔๖. **ตรรกศาสตร์เบื้องต้น**. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา. / Sovit Bamrungphak. 2003. **Introduction to Logic**. Khonkaen: Khlangnanavidaya.

อินเทอร์เน็ต

www.Chiangmai-thailand.net/lanna_Mythology/long.html. (online: 01/05/2013.)